

İSLAM VE BİZANS SINIRLARI ARASINDA HADES ŞEHİRİ

Between the Borders of the Byzantine and Islamic City of Hades

İlyas GÖKHAN*

Özet

İslam-Bizans sınırında olan Hades, 637'de Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Malatya- Maraş ve Antep- Elbistan arasındaki stratejik geçitler üzerinde bulunan Hades, 957 yılına kadar İslam egemenliğinde kalmıştır. Hades üzerinde İslam- Bizans mücadelesi yaşanmıştır. Bundan dolayı şehir birkaç kez yıkılmıştır. Abbasiler ve Hamdaniler zamanında yeniden inşa edilen Hades bir İslam şehri haline gelmiştir. Türk ve İslam ülkelerinden gönüllüler ve savaşçılar getirilip yerleştirilmiştir. Burada İslam âlimleri ve şairler de yaşamıştır. Şehrin kültür ve ilmi seviyesi yükselmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hades (Göynük), İslam- Bizans- Abbasi, Seyfüddevle

Abstract

Which is the border of the Islamic-Byzantine Hades, 637'de was conquered by the Muslims. Strategic passages between Malatya and Maras and Gaziantep-Elbistan on Hades, until 957 under the domination of Islam. Hades was experienced on the Islamic-Byzantine struggle. Therefore, the city was destroyed several times. The Abbasids and the reconstructed time Hamdaniler Hades has become an Islamic city. Volunteers and fighters brought the Turkish and Islamic countries are placed. Islamic scholars and poets lived here. Increased the city's cultural and scientific level.

Keywords: Hades (Göynük), Islamic-Byzantine-Abbasid, Seyfuddevle

Hades, Maraş, Malatya, Adıyaman ve Gaziantep arasında bulunan bir Ortaçağ şehri olup yeri Pazarcık ile Çağlayancerit ilçelerinin arasındaki ovanın kuzeyindeki boğazın ağzında olup, şimdi onun harabelerinin üzerinde Bozlar kasabası bulunmaktadır. Hades üzerinde Müslümanlar tarafından fethedildiği 637 tarihinden Bizans eline geçtiği 957'ye kadar iki taraf arasında mücadeleler olmuştur. Çünkü burası önemli bir geçit olup ticaret ve ordu yollarının güzergâhında bir yerd. Maraş- Malatya, Maraş- Besni-Sümeysat (Samsat)-Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Haleb-Antep- Elbistan-Kayseri yolları Hades üzerinden geçirdi.

İslâm-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Haleb-Dülük (Antep-Dülük harabeleri)- Elbistan- Kayseri arasındaki askerî ve ticaret yollarının

---

* Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

üzerinde bulunan başta Akçaderbent olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkideydi. Yine Maraş üzerinden Malatya'ya giden yol buradan geçmekteydi. Hades tarih boyunca Asara, Göynük, el-Hett, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye, Saray gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades denmiştir. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük adını da almıştır.

Hız. Ömer'in Hilafeti sırasında Müslümanlar Suriye'nin kuzey taraflarını fethederek Anadolu sınırlarına dayanmışlar ve bu fetihlerin neticesinde 637'de Hades, fethedilir. Emeviler zamanında Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştiren Hades'e Abbasiler büyük önem vererek yeniden inşa ettiler. Hamdaniler zamanında Bizans tarafından işgal edilen Hades, Selçukluların Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçti. Ancak şehir Moğol istilâsı sırasında Ermeniler tarafından işgal edildi. Hades'te yaşayan Ermenilerin Haleb- Kayseri kervan yolunu vurmaları üzerine, Sultan Baybars 1273'te buraya bir askeri birlik gönderdi. Bu askeri birlik Hades'i fethederek surları ve kalesini de yıktı. Bunun üzerine burada yaşayan ahalî şehri terk etti.¹

Faruk Sümer, Hades'in yerinin Göynük köyü olduğunu yazsa da bu doğru olmayıp, Bozlar kasabasındaki cami, sur ve su yolu kalıntılarında şehrin burada kurulduğu anlaşılmaktadır. Hades'in Memlukler tarafından yıkılmasından sonra burada yaşayan ahalinin Göynük adı verilen köyü kurduğu düşünülebilir. Burası Dulkadir Beyliği zamanında camisi ve hamamı olan küçük bir kasabaydı. Oranın bu durumu Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Günümüzde de bir köy statüsündedir.² Hades şehrinin harabeleri üzerinde 600 yıl sonra, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Atmalı aşireti tarafından Bozlar kasabası kurulur. Böylece Hades'in harabeleri bu kasabanın altında kalır. Bu kasaba eski bir şehrin harabeleri üzerine kurulduğu için Saray adını da alır. Hades'in kalıntıları ile bu kasabanın evleri inşa edildi. Bu kalıntılar yakın zamanda Bozlar Belediyesi'nin bir hafriyatı sırasında ortaya çıkarıldı.

¹ Bedreddin Mahmud el-Aynî, *İkdü'l-Cuman fî Tarihi Ehli'z-Zaman (Asr Selatin el-Memalik)*, (Neşr. M. M. Emin), C.I, Heyetü'l-Mısıriyye, Kahire 1987, s.118-119.

² Refet Yinanç Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988, s. 242-243; İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s.83-84.

Hades üzerinde CI. Huart, Faruk Sümer³, Said Öztürk⁴, Mehmet Özkarıcı⁵ ve Hıdır Özcan⁶ adlı araştırmacılar çalışmalar yapmış olup bunlar şehrin Ortaçağ'daki durumu hakkında ayrıntıya girmemişlerdir. Hades'in Hz. Ömer zamanında kurulduğu iddia edilse de CI Huart, buranın Bizanslılar zamanında var olduğunu ve adının da Asara olduğunu yazar.⁷

İslam Coğrafyacılarına Göre Hades

Birçok İslam Coğrafyacısı Hades ile ilgili bilgiler vermektedirler. Bunların başında gelen el-Belâzurî, Hades'in Müslümanlar tarafından fethini ve onların Hıristiyanlarla bölge üzerindeki mücadelesini ayrıntılı bir şekilde ortaya koyarak sonraki müelliflere kaynaklık eder.⁸

İbn Havkal, Hades'in Suriye'nin kuzeyinde Bizans sınırında Sugûr'ul-Cezire denilen bölgede bulunduğunu yazar. Ona göre bu bölgede Hades'ten başka Malatya, Maraş ve Haruniye gibi şehirler vardır.⁹ Müellif Hades'in Maraş yakınlarında mamur bir şehir olduğunu, doğusunda Malatya'nın batısında ise Maraş'ın bulunduğunu ve buraların halkının İslâm hudutlarını korumak için Bizans'a karşı savaştığını belirtir. Hamdaniler döneminde Hades'in durumu hakkında da bilgi veren İbn Havkal kendi zamanında buranın Bizans'ın eline geçtiğini, daha sonra Seyfüddevle tarafından alınsa da kısa süre sonra tekrar düşmanın işgaline uğradığına şahit olduğunu, burada Müslümanların eziyet çektiklerini işittiğini belirtir.¹⁰ Buna benzer bilgileri İbn Rusteh de tekrarlar.¹¹ Bu kaynaklardan alıntılar yapan Y. Ziya Yörükhan, Hades hakkında geniş bilgiler verir¹²

³ Faruk Sümer, "el-Hades (Göynük) Şehri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993.

⁴ Sait Öztürk, *Maraş Coğrafyası içinde Bilinmeyen Önemli Bir Yerleşim Merkezi Hades (Göynük)*, Edik Dergisi Sayı 43, Kahramanmaraş 1994.

⁵ Mehmet Özkarıcı, *Kahramanmaraş Türk Kültür Varlıkları Envanteri II*, TTK Yay., Ankara 2008.

⁶ Özcan Hıdır, "Hades (Göynük) Muhaddisleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C.I, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş, Maraşder ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.

⁷ Huart CI, "Hades", *İA*, C.V/I, Eskişehir 1997, s.42.

⁸ el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Bıldân*, (Çev.: Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.270.

⁹ İbn Havkal, *Kitabu Sureti'l-Arz*, (Neşr.: R. Blachère, H:A:R. Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. Nalliona, A.J.Wensick), Leiden 1939, s.164.

¹⁰ İbn Havkal, s.165.

¹¹ Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rusteh, *Kitabu'l-Alakati'n-Nefise*, (Neşr.: F. Wüstenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J. Brill, 1892, s. 107

¹² Yusuf Ziya Yörükhan, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Selenge Yay., İstanbul, 2004, s. 77-78, 84.

Kudame b. Cafer, Hades'in Zibatra'dan¹³ (Doğanşehir) dört fersah mesafede ve burasının düşmanın göğsünden daha tehlikeli bir yer olduğunu belirtir. Yine onun belirttiğine göre Maraş'ın, Hades'ten beş fersah uzaklıkta ve bu iki şehrin tehlikeli sınırlarda olduğunu bunlardan sonra da Bizans hududunun başladığını ifade eder.¹⁴ İstahrî de Maraş, Hârûniye ve Hades gibi yerleri hudut şehirlerinden saymakta ve Malatya'dan Maraş'a kadar olan bölgenin Sugûr olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ El-Mukaddesî, Hades'in Şam bölgesinde Haleb'e bağlı Kınnesrin şehrinin beldelerinden biri olduğunu belirtir.¹⁶ İbn Rusteh de Maraş, Hades ve Malatya'dan bahsederek buraların Sugûr şehirlerinden olduğunu yazar.¹⁷

Yakut el-Hamevî, Maraş, Malatya ve Sümeysat (Samsat) arasında bulunan Hades'e Hârûn Reşîd'in büyük önem verdiğini belirtir.¹⁸ Yakut, Hades'in yanından Nehr-i Hûrîs'in (Aksu) aktığını yazar. O, bu nehrin, Hades çevresindeki göllerden suyunu aldığını, daha sonra Maraş yakınından geçerek Ceyhan Nehri'ne karıştığını belirtir.¹⁹

XIII. yüzyıl müelliflerinden olup, Eyyubiler tarafından Alâeddin Keykubad'a elçi olarak gönderilen İbnü'l-Adim, 1236'da Haleb-Antep taraflarından gelerek Hades'e uğramış ve buradan Elbistan üzerinden Kayseri'ye geçmiştir. Dönüş yolunda da Hades'e uğrayan müellif burada bir gece konaklamıştır. İbnü'l-Adim, buranın Sugûr'da bulunan mamur bir şehir olduğunu ve karşısında el-Ubeydib dağının bulunduğunu yazar.²⁰

¹³ Bugünkü Malatya'nın Doğanşehir İlçesi'nin olduğu yerdeki eski kalenin adıdır. Hades'le birlikte Habîb b. Mesleme el-Fihri tarafından fethedilmiştir. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında birçok kez el değiştiren şehir, Emevi ve Abbâsiler zamanında birkaç kez yeniden inşa edilmiştir. Halife Mu'tasım zamanında Bizanslılar burayı tahrip edip içindeki Müslümanları katletmişlerdir. Halife şehrin yeniden imar edilmesini sağlamıştır. Bk.: İbnü'l-Adim, I, 247-248.

¹⁴ İbnü'l-Ferec Kudâme b. Cafer el-Bağdadî, *Kitabu'l-Harac*, ((Neşr.: M.J. De Goeje), Matbaatü'l-Biril, Leyden, 1889, s. 216.

¹⁵ Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisî el-Istahrî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Matbaatu Biril, Beyrut, 1927, s. 63-68.

¹⁶ el-Mukaddesî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, (Neşr.: Muhammed Mahzum), İhyâü't-Tarâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 36.

¹⁷ İbn. Rusteh, s. 107.

¹⁸ Yakutü'l-Hamevî, *Mucemü'l-Buldân*, C. V., Dar Sader, Beyrut, (BTY), s. 107.

¹⁹ Aksu nehri Arap kaynaklarında *Nehrü'l-Hûrîs* olarak geçmekte olup Hades yakınlarında bulunan Göynük, Azaplı ve Baş Göl gibi bir kaç küçük gölcükten suyunu almaktadır. Bk, Yakut, V, 320; Huart, "Hades", *JA*, C.V/I, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 42.

²⁰ İbnü'l-Adim, *Bugyetü't-Taleb Fi Tarih-i Haleb*, C.I, X, (Neşr.: Seyyal Zekkar) Darü'l-Fikr, Dimaşk 1988, s.235

Emeviler devrinde İslâm-Bizans Sugûr'u Fırat'tan Ceyhan'a kadar uzanmaktaydı. Sugûr bölgesi bu dönemde ikiye ayrılmıştı. Buralar el-Cezire ve Kinnesrin valilikleri tarafından korunuyordu. El-Cezire Sugûr'u denilen bölgenin merkezi Malatya idi. Diğerinin merkezi ise Tarsus'tu. Avâsım da denilen Sugûr bölgelerinden Müslümanlar Anadolu içlerine biri yazın(sâfiya) diğeri kışın (şâtiye) olmak üzere iki sefer yaparlardı.²¹ Abbâsiler zamanında Bizanslılar ile İslâm hudutları üç kısma ayrılmıştı: Bunlar sahil, Sugûr ve Avâsım'dır. Sahil denilen bölge şehirleri kuzeyde Tarsus'tan başlayarak Adana, Misis, Anavarza (Ayn-ı Zerbe), Hârûniye ve Payas'ı içine almaktadır. Şam'ın kuzey hududundan sonra ise el-Ceziretü'l-İrak'a nispetle Sugûr-ı Cezire adı verilen hudut şehirleri bulunurdu. Bunların ilki Maraş olup, daha sonrada Hades, Samsat, Malatya gibi şehirle gelirdi. Bu şehirlerin geliri ise 70.000 dinar idi. Bu paranın mühim bir kısmı askerlere bir kısmı da gönüllü olarak orduya katılanlara verilirdi. Bu suretle bu müstahkem şehirler uzun müddet Arapların Rumlara karşı yaptıkları akınların üssü olmuştu.²² M. Halil Yinanç Hoca ise Maraş'ı Şam Sugûr'una yani sahil bölgesine dâhil eder ve Hades'le birlikte üçüncü derecede müstahkem mevkiler arasında görür.²³

İbn Hurdazbih'in, Bizans ile Araplar arasında hudut kaleleri olarak saydığı yerler içinde Hades de bulunmaktadır. Müellif Hades'in yakınlarındaki Keysun, Samsat, Malatya, Zibatra, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Maraş, Dülük ve Raban şehirlerini de zikretmektedir.²⁴

Hades'in Fethi

Hades, Hz. Ömer zamanında İyaz b. Ganim'in gönderdiği Habib b. Mesleme el-Fihri tarafından 637'de fethedildi. Hades'in bir kalesi olup çevresinde de yerleşim alanı bulunmaktaydı.²⁵ Hades'in fethi sırasında çevresinde bulunan Maraş, Dülük ve Raban (Araban) gibi şehirler de

²¹ Kâzım Yaşar Koprman, *Abbâsiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri, Makaleler*, (Yay. Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.335.

²² Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbaa-i Amire, İstanbul H.1339, s.27.

²³ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.26.

²⁴ İbn Hurdazbih, Ebû Kasım Abdullah, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Neşr.M.J.De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden 1889, s. 70-72; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Terc.: F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1970, s. 40.

²⁵ Belâzurî, 272-273; Yakut, II, 227-278; Mustafa Demirci, "İslâm-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri: Maraş", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. I, (6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraş'der ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s. 320; Huart, s. 42.

fethedilmişti. Emeviler zamanına kadar buranın Müslümanlar elinde olduğu anlaşılmaktadır.

Emeviler Zamanı

Hilafeti ele geçiren Muaviye Hades'e büyük önem vererek burayı tahkim eder. Zaman zaman Bizans kuvvetlerinin saldırısına uğrayan şehir önlerinde birçok savaş cereyan etmiş, Hades'ten Elbistan tarafına doğru giden geçit ağzında Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında kanlı savaşlar olmuştur. Bu savaşlarda Müslümanlar büyük zayıat vermişlerdir. Bundan dolayı Emeviler Hades geçidine “*Selamet Geçidi*” adını vermişlerdir.²⁶ Muaviye zamanında 667'te Filistin halkından Mâlik b.Abd el-Has'amî Bizans üzerine yaz seferine çıkarak büyük ganimetler elde etmiş, Hades geçitlerine 15 mil mesafede bulunan er-Rahva denilen yerde karargâh kurarak burada ganimetleri paylaşmıştı. Buraya Rahvat'ül-Melik adı verildi. Yine Hades'e yakın Mercu Abdilvahid denilen yer Müslümanların atlarının merasıydı. Hades ve Zibatra'nın fethedilmesinden sonra bu mera tarla haline getirilip ziraata açılmıştır.²⁷ Emeviler Hıristiyanların Suriye'ye inmelerini engellemek için Hades'te askeri birlikler bulundurmışlardır. Emevilerin Hilafetinin sonlarında Abbasilerle devam eden mücadelelerden istifade eden Bizans kuvvetleri, Hades'i alarak şehri tahrip edip, ahalisini de Suriye'ye sürgün ettiler.

Abbasiler Zamanı

Abbasiler hilafeti ele geçirince Sugûr bölgesine Emevilerden daha fazla önem verdiler. İkinci Abbâsi halifesi Ebû Cafer Mansûr (753–775), Şam valisi olan amcası Sâlih b. Ali'yi Sugûr bölgesine göndermiştir. Sâlih b. Ali, kız kardeşleri Ümm-i İsa ve Lübâbe'yi de yanına alarak Hades üzerinden Orta Anadolu'ya girerek Bizanslılara karşı gazâyâ çıkmıştı. Bu dönemde Müslümanlar Maraş ve Hades gibi şehirlerin surlarını tamir ettirip içine asker ve ahali yerleştirmişlerdir.²⁸ Abbâsiler, Tarsus, Adana, Misis, Maraş, Elbistan, Samsat ve Malatya'ya kadar olan hattı tamamen ele geçirmişlerdi. Bizanslıların Orta Anadolu'dan Güneydoğu Anadolu ve Suriye'ye geçiş kapısı olan Elbistan ile Hades arasındaki Derbû'l-Hadid (Demirkapı) denilen

²⁶ Belâzurî, s.273.

²⁷ Belâzurî,275.

²⁸ İbn-i Kesir, *Büyük İslam Tarihi(el-Bidaye ve'n-Nihaye)*, C. X, (Çev.: M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995, s.130, 272; Demirci, s.319.

Akçaderbent Müslümanların eline geçmişti²⁹. Bu geçit ağzında bulunan Hades şehri ise stratejik konumuyla ön plana çıkmaktaydı.

Halife Ebû Cafer Mansûr, Sugûr bölgesine İran, Horasan ve Türkistan'dan ahali getirtip yerleştirdi. Bu gelenlerin ekseriyeti İslâmiyet'i yeni kabul etmiş olan Türklerdi. Memlûk adı verilen bu Türkler, Bizans'a karşı Sugûr bölgesini korumakta ve gâzâ seferlerine çıkmaktaydılar. Halife Ebû Cafer Mansûr, Erzurum ve Malatya taraflarında Bizans'ın tahrip ettiği şehirlerde, 70 bin kişi çalıştırarak Arrafe denilen 5-15 askerin yaşadığı evler inşa ettirdi. Bölgeye Arapların yanında Türkleri de gönderdi. Bu insanların Erzurum ve Malatya taraflarına yerleştirilmesi neticesinde bölgenin nüfusu 100 bin kişiye ulaşmıştı. Halife el-Cezire bölgesinden getirdiği 4.000 kişinin her birinin maaşına on dinar zam yaptığı gibi yüzer dinar da harçlık vermişti. Ayrıca onlara ev ve toprak dağıtılarak bölgeye yerleşmelerini teşvik etmişti. Bu uygulamalar neticesinde Hades ve yakınında bulunan Maraş, Haruniye, Malatya, Zibatra, Keysûn ve Samsat gibi şehirler iskân edilip Müslüman nüfusla dolduruldu.³⁰

Halife el-Mehdî (775-785) zamanında, 777-778'de Bizans İmparatoru IV. Leon, Mihail el-Patrik komutasında 80 bin kişilik bir orduyu Sugûr bölgesine gönderdi. Bizans ordusu Hades'i geçerek Akabetu Harretin denilen yere gelip bölgedeki Müslümanları yenilgiye uğrattı. Buradan Anzerân köyüne gelen Bizanslılar birçok Müslüman'ı öldürüp burayı ateşe verip Maraş'a ulaşmıştı. Maraş'ta vali olan halife Mehdî'nin büyük amcası İsâ b. Ali, Bizanslıları geri püskürtmeyi başardı. Bu sırada Dâbık'da (Mercidâbık) bulunan ve Bizans'a karşı gazâ ile meşgul olan başka bir Müslüman komutan Sümâme b. el-Velid el-Abbâsî, adamlarından Mülâle b. Hikmet'i Mihail'in üzerine göndermişti. Mülâle ile Bizans komutanının güçleri Hades geçitlerinde karşılaşmışlardı. İki taraf arasındaki şiddetli muharebede Müslümanlar ağır bir hezimete uğradıkları gibi Mülâle de şehit düşmüştü. Bu çatışmadan Müslüman askerlerden çok az bir kısmı kaçarak kurtulabilmişti.³¹

²⁹ Philip K. Hitti, *History of Syria*, Macmillan-Co. Ltd New York . St. Martin's Press, London, 1957, s. 442-443.

³⁰ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, C.I, (neşr. Mahmud Deyyub), Darü'l-Kütübül-İlmiye, Beyrut 1997, s.314; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, C.I, (Süryancadan çev. R.A.W.Budge, Türkçe çev. Ö.R.Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999, s.208; İbn-i Kesir, X, s.477; Demirci, s.327.

³¹ Halifet b. Hayyât, *Tarihu Halifet b. Hayyât*, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001, s.520.

777–780 yılları arasında el-Mehdî, İran, Horasan ve Türkistan'dan büyük bir ordu toplayarak oğlu Hârûn ile birlikte Anadolu'ya sefere çıktı. Haleb'e gelen halife buradan ilerleyerek oğlu Hârûn'u başkomutan olarak görevlendirip yanına Hasan b. Kahtaba ve Hasan b. Süleyman el-Bermekî'yi katarak Anadolu içlerine göndermişti. Abu'l-Farac, bu sefer sırasında halifenin Hades'i geçerek Arbisos'a (Efsus=Afşin) kadar ulaştığını ve çadırını Puraman (Hurman) nehri kenarına kurduğunu yazar.³² Bu bölgeyi çok beğenen el-Mehdî burada bir şehir inşa etmek istediysede bunu yapmaya zamanı olmadı.³³ Halife buradan geri dönerken, oğlu Hârûn da bu güçlü ordu ile Anadolu içlerine ilerlemiş ve birçok yeri fethederek büyük ganimetle geri dönmüştü. 785–786 yılında Ma'tuk b. Yahya adlı Müslüman komutan Derbû'r-Rahib yolundan geçerek Rumların üzerine sefere çıkmış ve Hades'e kadar ulaşmıştı.³⁴

Halife Mehdî'nin Hades'te İmar Faaliyetleri

Halife Mehdî, Hasan b. Kahtaba adlı komutanını Maraş tarafına saldıran Bizanslıların üzerine göndermişti. Hasan büyük bir ordu ile Maraş üzerinden Bizans topraklarına girerek onlara büyük zayıat verdirdi. Zaferine müteakip Elbistan üzerinden Hades geçidinden geri döndü. Bu geçit ağzında Hades şehrini gördü. Kendisine Bizans imparatorunun bu geçitten çıkarak İslam topraklarına saldırdığını ve geri çekildiğini söylediler. Hasan, Hades'in olduğu yere gelerek burayı incelemiş, şehrin yerinin değiştirilmesini düşünmüşse de sonra vazgeçmiştir. Hades, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki savaşlardan tahrip olmuştu. Bu yüzden, Hasan b. Kahtaba, halifenin yanına dönünce ondan yıkık ve harap bir halde bulunan Hades ve Tarsus şehirlerinin yeniden inşa edilmesini istedi. Bu şehirler inşa edilip içine askerler yerleştirilirse Bizans'ın bölgeye saldırıları durdurulabilecekti. Bu tavsiyeler üzerine halife iki şehrin de yeniden inşa edilmesini emretti. Ancak inşaatın Hades'ten başlanmasını istedi. Bu işle de Kinnesrin ve el-Cezire valisi Ali b. Süleyman b. Ali'yi görevlendirdi. Hades'in yeniden inşasına 779'da başlanıp yedi yıl sürdüktan sonra 786 yılında tamamlanmıştır. Yeniden inşa edilen şehre halifenin adına nispetle Mehdiye veya Muhammediye adı verildiyse de bu isimler yaygınlaşmayıp eski ad kullanılmaya devam etti. Halife Ali b. Süleyman'a Hades'i inşa etmek için 40.000 dinar para göndermişti. Bu sırada halife el-Mehdî de ölmüştü. Ali b. Süleymân, Hades'i inşa edince 4.000 asker için para ayırmış ve Malatya,

³² Abu'l-Farac, I, s.204.

³³ Yinanç, M. H., "Elbistan", *İA*, C.VI, MEB Yay, Eskişehir 1997, s. 224.

³⁴ Yakut, II, s.227; İbn Kesir, X, s.265.

Samsat, Keysun, Dülük ve Raban şehirlerinden 2.000 kişiyi buraya göç ettirmişti.³⁵

Yeni halife olan el-Hâdî, Ali b. Süleymân'ı azledip yerine el-Cezire ve Kınnesrin valisi olarak Muhammed b. İbrahim b. Muhamed b. Ali'yi tayin etti. Muhammed, Şam, el-Cezire ve Horasan ahalisinden bazılarını 40 dinar maaşla asker yapıp ev ve ikta vererek bu bölgeye gönderdi. Ayrıca buraya gönderilen askerlerin her birine 300 dirhem ihsanda bulundu. Halife, Şam ve Cezire halkının gelirlerinden kesip Muhammed b. İbrahim'e 40.000 dinar göndererek Hades için harcamasını emretti. Abbâsilerin bölgeye iskân ettikleri insan sayısı 25 bine ulaşmıştı. Hades'in yapımının tamamlanmasından bir yıl sonra şiddetli bir kış oldu. Şehrin surları ve evleri sağlam yapılmamıştı. Yağmur ve karın şiddetinden kerpiçten yapılan surlar ve evler delinmeye ve aşınmaya başlamıştı. Bu sırada Bizanslılar da Hades'e saldırınca şehri inşa eden usta ve işçiler de dâhil olmak üzere ahali ve askerler kaçtılar. Hıristiyanlar Hades'i işgal edip, içindeki camiye yakıp şehri yıktılar. Müslümanların malları yağma edilip evleri yerle bir edildi.³⁶ Halife el-Hadi bunu öğrenince Hades'i Bizanslılardan kurtarmak için el-Müseyyib b. Züheyr, Rahv b. Hatim ve Hamza b. Malik adlı komutanlar eşliğinde bir ordu gönderdi. Ancak bu ordu sefere çıktığı sırada halife vefat etti.³⁷

Hârûn Reşîd (786–809) halife olduktan sonra bölgede yaşayan Hıristiyan halkın, Bizans'ın lehine casusluk yaptığını öğrenince, Keysun³⁸ ile Hades arasındaki bölgede bulunan 15 kiliseyi yıktırdı. Hades yeniden Müslümanlar tarafından fethedildi. Halife, Muhammed b. İbrahim'i Hades'i yeniden inşa etmesi için görevlendirdi. Muhammed, Keysun şehrinin harabelerinden 2000 kağı ile mermer getirerek Hades'i yeniden inşa etti. Hârûn Reşîd, daha sonra Muhammed b. İbrahim'i azletti. Halife Hades'e birçok asker ve insan gönderdi. Bu arada halife, Hıristiyanların kiliselerini yağmalatarak onların Müslümanlar gibi giyinmelerini de emretmişti. Bunun nedeni ise bölgede yaşayan Hıristiyan ahalinin Bizans'a yardım etmesiydi.³⁹ Hârûn Reşîd zamanında Hades, Maraş ve Dârende şehirleri Bizanslılar ile Müslümanlar arasında çatışma alanı olmuştur.⁴⁰ Halife, Bizans hududundaki şehirleri korunaklı bir bölge haline getirmek için Avâsım adı altında teşkilatlandırmıştır.⁴¹

³⁵ el-Belâzurî, s.273; İbnü'l-Adim, C. I, s.236.

³⁶ el-Belâzurî, s.274; Yakut, II, s.228; Demirci, s.326; Hades, s.42.

³⁷ el-Belâzurî, s.274; İbnü'l-Adim, I, s.236.

³⁸ Keysun: Ortaçağda önemli bir şehir olup günümüzde Besni'nin Çakırhöyük kasabası.

³⁹ el-Belâzurî, s.274–275; Abu'l-Farac, I, s.205; Demirci, s.326–327.

⁴⁰ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.39.

⁴¹ Hakkı Dursun Yıldız, *Avâsım, DİA*, C.IV, İstanbul, 1991, s. 111–112.

Hârûn Reşîd halifeliği döneminde her yıl Anadolu içlerine iki sefer yapılmasını emretmişti. Kendisi de iki senede bir bu seferlere iştirak ederdi. Halife 806–807 senesinde Herseme’yi büyük bir ordu ile Anadolu’ya gönderdi. Kendisi de Hades’e geldi. Ermeniye valisi Said b. Müslim b. Kuteybe el-Bâhîlî’yi Maraş valiliğine atadı. Tarsus, Hades ve Malatya valileri azledilerek yerlerine daha güçlü ve halifeye bağlı olanlar getirildi. Halife Sugûr’u ayrı bir vilayet yaparak el-Cezire ve Kınnesrin’den ayırdı. Sugûr valiliğini Sâbit b. Nasr el-Huzâî’ye verdi. Bundan sonra Hades ve Maraş valileri Sugûr valilerine tabi olmaya başladı.⁴²

Halife Mu’tasım (833-842) 838’de Türk askerleriyle birlikte Hades üzerinden Anadolu’ya sefere çıkarak başarı ile geri döndü. 841’de ise komutanlarından Ebû Said Muhammed b. Yusuf’u Maraş ve Malatya üzerine saldıran Bizans kuvvetlerine karşı göndermişti. Ancak onu Bizans güçleri geri püskürttükleri gibi Hades’i de işgal ederek pek çok Müslüman’ı esir alıp götürdüler.⁴³ Bizans güçlerinin geri çekilmesinden sonra Müslümanlar Hades’e geri döndüler.

Bizans imparatoru I.Basileios zamanında (867-886) Hıristiyanlar Sugûr bölgesine doğru yayılmaya devam ettiler. İmparator 872’de Fırat bölgesine ilerleyerek Zibatra (Doğan şehir) ve Samsat’ı aldı. Ancak imparator kuşattığı Malatya kalesi önünde Müslümanlara ağır bir şekilde yenildi.⁴⁴

877’de, bir Bizans ordusu I.Basileios komutasında Kayseri’den hareket ederek Zibatra ve Samsat üzerinden geçerek Keysun ve Raban yoluyla Maraş üzerine bir taarruz planlamıştı. Bizanslılar Kayseri- Sarız yoluyla Göksun üzerinden Maraş’a ve Hades’e yürüyüp buraları tahrip ettiler. Bizans ordusu 881 ve 882’de bir kez daha Maraş ve Hades üzerine saldırı planlamıştı. Bu sırada bölgeye doğudan Ermeniler de gelmiş ve Bizanslılar onları İslâm hudutlarına yerleştirmişlerdi. Bu durum Sugûr’da durumun Bizans lehine dönmesine neden olmuştu.⁴⁵ Bu sırada Bizans 100 bin kişilik bir güçle Sugûr bölgesini tehdit etmekteydi. Müslümanların üzerine yürüyen bu Bizans ordusuna din adamlarının da katıldıkları anlaşılmaktadır. Sugûr şehirlerine yürüyen Bizans ordusunun sayısının zaman zaman 200 bine kadar ulaştığı da iddia edilmektedir.⁴⁶ Bizanslıların Malatya tarafına saldırılarına

⁴² el-Belâzurî, s.188; İbn-i Kesir, X, s.349.

⁴³ Abu’l-Farac, I, s.229; Honigmann, *Maraş*, s.313; Faruk Sümer, s.6.

⁴⁴ Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1999, s.221; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.52–56.

⁴⁵ Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.60-62; Honigmann, *Maraş*, s.314.

⁴⁶ Demirci, s.330.

karşı koymak üzere Maraş'ta bulunan Müslüman güçleri 881-882'de oraya gönderilmiştir.⁴⁷

Bizanslıların saldırılarını durdurmak amacıyla Sugûr bölgesine hâkim olan Tolunoğulları bölgeye kuvvet gönderse de Bizanslılar durdurulamamıştı.⁴⁸ 915-916'da Maraş ve Hades Bizanslıların eline geçmişti. Bizanslılar bölgede yaşayan Müslümanları buralardan sürmüşlerdi. Bu arada Hades ve Maraş taraflarında Ermeniler ve Pavlikan⁴⁹ mezhebine mensup olan Hıristiyanlar da faaliyet içindeydiler. Müslümanlar, Bizans ve Ermenilerin Sugûr bölgesindeki saldırılarına 916-17-18'de karşılık vererek Hades'in de içinde bulunduğu Tarsus ve Malatya arasındaki bölgeden onları çıkardılar. Kısa süre sonra Hades yeniden Bizanslıların eline geçti. Seyfûddeve'nin bölgeyi Bizans'tan alışıma kadar birçok şehir gibi Hades de yıkık ve harap halde kaldı. Bizanslılar Hades, Dârende, Hurman, Huni ve Elbistan gibi yerleri ellerinde tutmaktaydılar.⁵⁰ 934'te Malatya ve 948'te de Maraş Bizans'ın işgaline uğramıştı.⁵¹

Hamdaniler Döneminde Hades

Musul'dan Haleb'e kadar uzanan bölgeyi ele geçirerek bir devlet kuran Hamdâniler'in Haleb kolunun başında bulunan Seyfûddeve Ali b. Hamdan, Bizanslılar ile Sugûr bölgesinin hâkimiyeti üzerinde çetin mücadelelere girişti. Seyfûddeve, 944'te Hades'i Bizans'tan aldı. 947'de ise Bizanslılar Hades'i geri alarak yakıp yıktılar.⁵² Bizanslılar, Kayseri ve Elbistan üzerinden İslâm ülkesine yani Suriye'ye yaptıkları seferlerde Hades yanında bulunan iki geçidi kullanmaktaydılar. Bu geçitlerden biri Saruz- Göksun-Zeytun- Bertiz üzerinden Hades'e ulaşmaktaydı. Diğeri ise Saruz- Efsus-Elbistan üzerinden Hades'e ulaşmaktaydı. Hamdanî emiri Seyfûddeve ile Bizanslılar arasındaki çatışmalar daha çok bu geçitlerde cereyan etmiştir.⁵³

⁴⁷ İbn-i Kesir, XI, s.88.

⁴⁸ Ebûlfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, (Hazr.: F. Gezenferoğlu, Çev.: S. Aklın), Ötüken Yay, İstanbul, 1997, s. 124.

⁴⁹ İranlıların dinine inanan ve Bizanslıların sapık bir inanca sahip insanlar olarak bahsettikleri bir Ermeni cemaatidir.

⁵⁰ Abu'l-Farac, I, s.248; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.64-65, 73.

⁵¹ Abu'l-Farac, I, s.258; Honigmann, *Maraş*, s. 414.

⁵² Canard, s.85.

⁵³ Ebû'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ el-Antakî, *Tarihü'l-Antakî*, (Tahk.: Ömer Abdüsselam Tedmurî) Jarrous Pres, Trablus, 1990, s. 77; Abu'l-Farac, I, 258; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 83; Fikret Işıltan, "Seyf-üd-devle", *İA*, C. X, MEB Yay., Eskişehir, 1997, s. 538.

Bizans'ın Hades ve Maraş'ı işgali üzerine Seyfüddevle, 950 yılında 30 bin askerle Hades geçitlerini aşarak Efsus (Afşin) üzerinden Zamantı, Harşana ve Şariha'ya kadar ilerledi. O, bu şehirleri alamamasına rağmen pek çok yeri tahrip edip bol ganimetle geri dönerken, 20 Kasım 950'de Bizans valisi Domestikos'un Hades yakınlarında Derbü'l-Kengerün'de kurduğu tuzağa düştü. Burası Zeytun'un yakınında Ceyhan nehrinin batısında Kankrut denilen yerd. Burada yenilerek geri çekilen Seyfüddevle, Engizek dağı yakınlarında bulunan Derbü'l-Cevzat ve el-Enfar geçitlerinden geçerken bir kez daha tuzağa düşmüş ve ağır kayıplar vermişti. Buradan da kurtularak sarp bir tepeye çekilen Seyfüddevle düşmanla bir kez daha karşılaştı. İki taraf arasında sabahtan akşama kadar devam eden savaşta, Seyfüddevle'nin askerleri gecenin karanlığından faydalanarak onu terk ettiler. Yanında bulunan çok az kuvvetle savaş meydanından ayrılarak Hades Gölü (İnekli, Çınarlı Göl) yakınında bir tepeye ulaştı. Burada düşmanla bir kez daha savaşsa da yenilmekten kurtulamadı. Hades'i terk ederek Haleb'e doğru çekilen Seyfüddevle'nin bu çatışmalarda 5 bin askeri şehit düşmüş ve üç bini de esir olmuştu. Seyfüddevle'nin Bizanslılarla 26 Ekim 950'de başlayan ve 15 Kasım- 13 Aralık 950 tarihleri arasında şiddetli şekilde devam eden savaşlardaki ağır yenilgilerinden dolayı Araplar bu olaya gazâü'l-musibe (belalı sefer- felaketli sefer) demişlerdir.⁵⁴

Seyfüddevle'yi takip eden Bizans kuvvetleri bölgedeki birçok kaleyi ele geçirip 952'de Fırat nehrine ulaşmışlardı. Bu yenilgilerden sonra 952-53'te yeniden Sugûr'a giren Seyfüddevle, bu defa Bizanslıları ağır bir yenilgiye uğratarak Hades'i ele geçirdi. Seyfüddevle 18 Ekim 954'te bizzat Hades önlerine gelerek daha önce Bizanslılar tarafından yıkılarak harap hale getirilmiş şehri yeniden inşa etmeye başladı. Buranın yeniden mamur hale getirilmesiyle bizzat ilgilendi.⁵⁵ Hades'i imar ettiği ve mamur hale getirdiği için Seyfüddevle'nin özel şâiri el-Mütenebbî Hades ve onun banisini öven bir kaside kaleme almıştır.⁵⁶

Seyfüddevle, Hades'i yeniden alıp inşa etmeye çalıştığı sırada bunu bir fırsat olarak değerlendiren Bizans valisi Domestikos büyük bir orduyla şehrin önlerine geldi. Müslümanlar şehrin inşasını tamamlamışlardı. Bizans

⁵⁴ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, (Çev.: Ahmet Ağırakça), Bahar Yay., İstanbul, 1991, s. 416; Abu'l-Farac, I, s.258; İbn Kesir, XI, s.383; M. H. Yinanç, *Türkiye Tarihi, Anadolu'nun Fethi I*, s.23; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, 83; Faruk Sümer, s.6-7; Işıltan, s.538.

⁵⁵ Yakut, II, s.228; İbnü'l-Verdi, *Tarihu İbni'l-Verdi*, C. I, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1996, s.276; Marius Canard, *Sayf al Daula*, Paris Paul Geuthner, Paris1934,s.44.

Sümer, s.7.

⁵⁶ el-Antakî, 84-85; Yakut, II, s.228.

İmparatoru, Domestikos'a Hades'i işgal etmesini emretmişti. Bizans ordusu Bulgar, Rus ve diğer milletlerin de katılımıyla 50.000'ne ulaşmıştı. Bu sırada Haleb'de olan Seyfüddevle'ye 25 Ağustos 955'te Bizanslıların Hades'i kuşattıkları haberi gelmişti. Haberi alan Seyfüddevle bir gün sonra hızla Hades'e doğru yola çıktı. Önce Raban'a geldi. Bu arada Bizanslılar Hades'ten dışarı çıkan Müslüman süvari birliklerini el-İbrani denilen tepede kuşatmışlardı. Ayrıca Bizans ordusu yolları tutarak Seyfüddevle'ye tuzak hazırlamıştı. O da tedbirli davranıp hemen saldırıya geçmeyerek bulunduğu mevziyi değiştirdi. Bu arada Hades halkı Bizans'a teslim olduklarından Seyfüddevle'ye kapılarını kapatmışlardı. Seyfüddevle'nin saldırısı ile Bizans ordusu 30 Ekim 955'te Hades yakınlarında Uheydip (Kamburcuk) tepesinde mağlup edildi. Hades'te yaşayan eski bir kabilede Seyfüddevle'ye yardım etmişti. Zaferin arkasından Hades halkı şehrin kapılarını Seyfüddevle'ye açmıştır. Seyfüddevle şehirden kaçan ahaliyi de geri getirip yerleştirmiştir. Domestikos Caesar Bardas Phokas'ın oğlu Konstantinos Phokas esir alındı. Domestikos'un diğer oğlu Nikkephoros da orduda bulunmaktaydı. Bu çatışmada başta Phokas'ın damadı Samantu ve Lakanto (bu iki yer Zamantı-Pınarbaşı bölgesi) Patriği Theodoros, torunu ve yakınları olmak üzere birçok kişi de esir alınmıştı. İbnü'l-Esir, Seyfüddevle'nin bu çatışmalar sırasında Domestikos'un oğlu Konstantinos'u öldürdüğünü yazmaktadır. Oysa Konstantinos Phokas savaşta esir edilip Haleb'de eceliyle vefat etmişti. Seyfüddevle, onun cesedini kefenletip, Haleb'deki Hıristiyanların da katılımıyla defnettirmiştir. Zafere müteakip Hades'in inşasına devam eden Seyfüddevle, Kasım 954'te bu işi tamamlamıştır.⁵⁷

Hades'in inşasını tamamlayan ve içine askerler yerleştiren Seyfüddevle 956 sonbaharında Hades geçitlerini ikinci kez aşarak Elbistan-Afşin üzerinden Sarız'ı (Saros) geçip Kayseri bölgesine doğru ilerlemiştir. Kızılırmak kıyılarına ulaşan Seyfüddevle, Harşana kalesini kuşatmış fakat alamamıştı. O, bu kalenin etrafındaki yerleşim yerini yıkarak, buraya yakın Şariha kalesine kadar ulaşmıştı. Daha önceki seferlerde yaptığı gibi etrafındaki yerleşim yerlerini yıkarak geri dönmüştü. Seyfüddevle bu seferine Hades üzerinden gitmiş dönüşte ise Toros geçitlerini kullanarak Tarsus ve Adana üzerinden Haleb'e ulaşmıştır. Bizanslılar intikam almak için onun elinde bulunan Meyyâfârikin'i yağmalamışlardır.⁵⁸

⁵⁷ el-Antakî, s.83-84; İbnü'l-Esir, VIII, s.439; Yakut, II, s.228; Ebû'l-Fidâ, I, s.437; İbnü'l-Verdî, I, s.275; Canard, s.106; Sümer, s.7; Ostrogorsky, s.263; Işıltan, s.538; Nasuhî Ünal Karaarslan, *Hamdâniler, DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s.447.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, VIII, s.447-448; Ebû'l-Fidâ, I, s.438-439; İbnü'l-Verdî, I, s.278; Canard, s.126.

Bizanslılar Seyfûddeve ile mücadeleyi bırakmayarak Hades ve Maraş üzerine saldırıya devam ettiler. Bardas Phokas'ın oğlu Nikephoros Phokas, 957 Haziran ayında Hades'i kuşattı. Şehir halkı sulhen teslim oldu. Nikephoros Phokas şehrin surlarını yıktırarak halkını Haleb'e sürgün etti. 958'de İoannes Çimiskes komutasındaki Bizans ordusu şiddetli bir saldırıyla Samsat'ı işgal etti.⁵⁹

Bizans'ın saldırılarına cevap vermek amacıyla Seyfûddeve, 960'ta 30.000 kişilik ordusuyla Hades üzerinden Anadolu'ya üçüncü bir sefere çıktı. Efsus ve Zamantı üzerinden Harşana'ya kadar ilerledi. Dönüş yolunda Bizans'ın bölgedeki komutanı Domestikos'un komutanlarından Maleinos'un ile diğer themaların başında bulunan komutanların tuzağına düştü. Bazı kaynaklar Seyfûddeve'nin Harşana'dan dönüş yolunun Tarsus ve Misis üzerinden olduğunu yazsalar da, Honigmann bunun doğru olmadığını belirterek, onun yine Maraş ve Hades üzerinden Haleb'e çekildiğini yazmaktadır. Seyfûddeve, Zamantı, Sarus, Efsus yolunu takip ederek Ceyhan'ı Zeytun yakınlarında el-Kussuk'tan geçerek, Hades'e 12 mil (27 km) uzaklıkta olan Alişar Dağı kenarından Mahazatü'l-Alevî'yi (Aleviler Geçidi) geçerek ilerlemiştir. Bu bölgede de Hades'e 15 mil uzaklıkta Rahvatü'l-Melik bulunmaktaydı. Seyfûddeve'nin geçtiği bu geçitler Hades'in kuzey batısındadır. Seyfûddeve, bu geçitlerde daha önce olduğu gibi Bizanslıların pususuna düşerek ağır kayıplar vermiş ve yanında kalan 300 kişiyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Hamdanî ve Bizans kuvvetleri arasındaki çatışmalar Çukurova ve Güneydoğu Anadolu'da devam etse de Seyfûddeve'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁶⁰

Abbâsi halifeleri Sugûr bölgesinin idaresini Hamdanîlere bırakmışlardı. Böylece Sugûr bölgesinde İslâm hudutlarını Bizanslılara karşı korumaya çalışan Seyfûddeve Maraş ve Hades bölgesine özel bir önem vermiştir. Hades geçitleri tutulduğu ve Maraş elde bulunduğu müddetçe Bizanslılar Suriye'nin kuzeyini yani İslâm topraklarını tehdit edemezlerdi. Bizans'ın elinde bulunan Maraş ve Hades şehirlerini ele geçiren Seyfûddeve b. Hamdan 954'te her iki şehri de imar etmeye karar verdi. Buna mani olmaya çalışan Bizans orduları geri püskürtüldü. Bizanslılar ile Hamdanîler arasında çatışmalar daha çok Maraş ve Hades üzerinde geçmiştir. 960'lı yıllara doğru güçlenen Bizans İmparatorluğu bütün Suriye'yi, Filistin'i bilhassa da Kudüs'ü alma hayallerine kapılmıştı. Buralar ele geçirilirse ilerideki hedef de Mısır'dı. Bu yüzden de Mısır'a hâkim olan İhşidiler, Bizanslılara karşı

⁵⁹ Canard, s.126; Ostrogorsky, s.263.

⁶⁰ Abu'l-Farac, I, s.260; Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, s.84–85.

Hamdanîlere destek vermişlerdir. Bir İhşîdi ordusunun Hamdanîlere destek amacıyla Antakya'ya doğru ilerlediğini haber alan Bizanslılar, Seyfûddeve üzerine yaptıkları seferden vazgeçmişlerdir.

Bir ara Bizans'ın eline geçen Maraş'ı kurtarmayı başaran Seyfûddeve daha sonraki çatışmalarda başarısız oldu, Hades ve Maraş Bizanslıların eline geçti ve tahrip edildi. Seyfûddeve, Ocak- Şubat 967'de vefat etti. Cenazesi Meyyâfârikin'e (Silvan) götürülerek defnedildi.⁶¹

Seyfûddeve ile birçok savaşa giren Bizans'ın Kayseri valisi Nikephoros elde ettiği başarılarından dolayı imparatorluk tahtını ele geçirmişti. O başarılarından dolayı kendini öven, Müslümanları küçümseyen ve aşağılayan bir kaside yazdırarak Abbâsi halifesi Muti Lillah'a göndermişti. Bu kasidede İmparator, Müslümanlardan aldığı yerler arasında Hades'i de saymakta ve bütün İslâm beldelerini ele geçireceğini belirtmektedir.⁶² Bizans imparatorunun Abbâsi halifesine yazdığı bu kasideye Endülüslü bir fıkıhçı olan Ebû Muhammed b. Hazm yazdığı bir şiirle cevap vermiştir. Bu şiirde Müslümanların ilk devirlerden beri Bizanslılara karşı başarıları ve Endülüs'ün fethi anlatılmaktadır.⁶³

Hades'te Kültür Faaliyetleri

Müslümanlar dört halife zamanından itibaren ellerine geçirdikleri Hades'e büyük ehemmiyet vermişlerdir. Hades ve çevresinde birçok cami ve mescit yapılmıştır. Bunun yanında askeri garnizonların oluşturulduğu ve hisarların yapıldığı da görülmektedir. Ayrıca şehre Aksu çayının gözünden yaklaşık 15 km uzaklıktan yer altına gömülen kapalı bir arka su getirilmiştir. Bu suyunu Bizanslılar mı yoksa Müslümanların mı inşa ettiği

⁶¹ İbnü'l-Esir, VIII, s.499.

⁶² Bu kaside ile ilgili bk.İbn Kesir, XI, s.418-422.

*Atlarımızı, gemlerini sakız gibi çiğner halde bıraktık
Onlar, Cezire'deki bütün sınırlara
Ve Kınnesrin'deki ordulara, Avâsım'a ve Malatya'ya
Samsat'a, Gerger'e hücum etmeye alışkındırlar.
Denizlerde de sınırdaki yerleri fazlasıyla fethetmişlerdir.
Kızıl topraklı Hades'te askerlerim dolaştı
Caferi'den sonra Keysum'u bütün sınırlarıyla ele geçirdik...*

⁶³ Bu şiirle ilgili bk.İbn-i Kesir, XI, s.422-430.

*Bütün Şam mntakasında amansız bir darbe ve en büyük bir güçle elinizden çekip
almadık mı?*

*Mısır'ı, Kayrevan diyarını, Endülüs'ü kafalarınıza vura vura zorla almadık mı?
Hükümdarınız, Hârûn Reşîd'e; mağluplara özgü vergiyi ve borçlular gibi cizye
vermedi mi?*

bilinmemektedir. Suyolunun kalıntıları hala durmaktadır. Şehirde Müslüman askerler yanında gâzâ amacıyla gelen gönüllülerde bulunmaktaydı. Bu gönüllüler Arap, İranlı ve Türklerden oluşmaktaydı. Bunun yanında bazı âlimler ve şairler de buraya gelip yerleşmişlerdir. Hades'e gelip yerleşen âlimler arasında ünlü muhaddisler bulunmaktaydı.

Hamdâniler zamanında Seyfüddevle'nin özel şairi, Arapların en büyük kaside ve hiciv ustalarından biri olan el-Mütenebbî⁶⁴ Hades'te bulunmuştur. Seyfüddevle, Bizanslılar tarafından tahrip edilen Hades şehrinin imar edilmesi için 954'te buraya gelerek inşaat işlerini yakından takip etmişti. Şâir el-Mütenebbî, Hades'i yeniden inşa ettiği için ona bir kaside yazmıştır.⁶⁵ Seyfüddevle'nin Hades'i imar etmesinden sonra Bizans'ın Anadolu valisi yeniden buraya saldırarak harap etmiştir. Bunun üzerine Seyfüddevle, Bizans valisini yenerek Hades'i fethetmiştir. Onun bu zaferinden dolayı el-Mütenebbî ona bir kaside daha yazmıştır.⁶⁶ El-Mütenebbî gezip gördüğü ve

⁶⁴ *el-Mütenebbî*: Arap dili ve edebiyatının en belirgin şahsiyetlerinden biri olan şair Küfe'de 915-916'da doğmuştur. İyi bir eğitim ve öğretimden gören şair paraya düşkünlüğü ile bilinmektedir. el-Mütenebbî (yalancı peygamber) adıyla anılan şair Semave çölünde peygamberlik iddiasında bulunduğu veya kendisinin şiir vahyedilenlerden ilki olduğunu iddia ettiğinden dolayı bu isimle anılmaya başlandığı rivayet edilmektedir. Şair 941-942'de Seyfüddevle'nin hizmetine girerek Hades'e gelmiştir. 957-958'de ise Seyfüddevle'nin yanından ayrılarak Mısır'a gitmiş ve İhşid'in kölesi Ebû'l-Misk Kâfur'un hizmetine girmiştir. 961- 962'de Mısır'ı terk ederek Büveyhiler hizmetine girmiş ve 965'te memleketi Kufe'ye dönerken bir gurup bedevinin saldırısına uğrayarak öldürülmüştür. El-Mütenebbî yanına gittiği emir ve hükümdarları öven kasideler yazarak ihsanlara nail olmuştur. Bir vesileyle anlaşmazlığa düştüğü emir ve hükümdarları hiciv ederek onların yanından ayrılarak başka birinin yanına gitmiştir. Bk. Ebû'l-Fidâ, I, s.443-444; İbni'l-Verdî, I, s.281; İbn-i Kesir, XI, s.436- 441; Abdurrahman Özdemir, el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, Sakarya, 2006, s.160-166.

⁶⁵ Bu şiirle ilgili bk. Yakut, II, s.228; İbnü'l-Adim, I, s.236.

*Toprağı kırmızı olan Hades'in rengini,
Onu bir bulut gibi sulayan iki nehri biliyor musun?
Düşmeden önce, Cafer-i Tayyar kılıcı etti idare
Düşmesinden sonra, soylu kabile etti idare
Bina edip yükselttiler kına kalesini kırmızılar tuttu
Onu bina etti ve yüceltti, başarı başarıyı çağırır,
Hâlbuki onun etrafında ölüm dalgaları etrafını örtüyor
Orada yaşam, sanki oldu deliler misali
Orada çok tehlikeli oldu, cesetleri
Rus ve Rumdan onun yıkımı nasıl dilerir.
Septin onları Ubeydip tepesinin üzerine...
⁶⁶ Bu kaside için bk:İbnü'l-Adim, I, s.235.
Üstünlükle yücelenir ancak üstünlükler sahibi
Böylece böylece olmada, olmaz üstünlükler sahibi
Düşmanlarımızın durumu çok yücedir*

bir müddet yaşadığı Hades için de bir şiir kaleme almıştır.⁶⁷ El-Mütenebbî'nin Maraş'ı yeniden kurduğu için Seyfüddevle'yi övdüğü 44 beyitten oluşan bir de *Maraş kasidesi* bulunmaktadır.⁶⁸ Bizanslıların Hades'e saldırıp mağlup bir şekilde geri çekilmeleri üzerine Ebû'l-Hüseyn b. Küçük en-Nehavî adlı şair de bir şiir yazmıştır.⁶⁹

Hamdanîler zamanında Hades'te yaşayan ikinci önemli şâir ve aynı zamanda bir devlet adamı olan Seyfüddevle'nin amcasının oğlu Ebû'l-Firâs'tır. Hamdanîler zamanında Maraş'a gelen ve burada bir müddet kalan Ebû'l-Firâs'ı, Seyfüddevle Maraş ve Hades'in yeniden inşa etmekle görevlendirdi. O da bu işi başarı ile tamamladı. Ebû'l-Firâs'ın hem bir şâir hem de Menbic şehrinin valisi olarak görev yaptığı, savaflara katıldığı hatta Bizanslılara esir düştüğü bilinmektedir. Bir divanı olan bu şahısın devrinin büyük şairlerinden biri olarak kabul edildiği görülmektedir. Onun da Seyfüddevle'yi öven şiirleri bulunmaktadır.⁷⁰

Hadesli Muhaddisler ve Âlimler

Bu bölgeye gelip yerleşmiş ya da buralarda yetişen pek çok şair, muhaddis vesaire bilginlere rastlanılmaktadır. Sugûr bölgesine pek çok İslam âlimi gelip yerleşmiştir. Bunlar bir yandan ilimle uğraşıp bölgenin kültür seviyesini yükseltirken diğer yandan da Bizanslılarla yapılan gâzâ savaflarına katılmışlardır. Hades'e gelip yerleşen bu âlimler el-Hadesî

---

*Seyfüddevle'nin durumu daha yücedir.
Kınamam hiç kimseyi Rum toprağına bürünse
Her ne kadar olunmazı arzu etse de.....*

⁶⁷ Bu şiir için Bk:İbnü'l-Adim, I, 236.

*Rum'a açılan tüm kapılar ve tepeler
Ve aynı zamanda ona karışmış nehirler
Ona karşı kızgın Melikler ve zaman
Onu bina etti gecenin ortasında komutan
Var olan bütün gücüyle korudu onu,*

⁶⁸ Özdemir, s.160-166.

⁶⁹ Bu şâirin şiiri ile ilgili bk. Yakut, II, s.228.

*Bu adam (Domestikos: Bizans Valisi) Hades üzerine
İslâm'ı yıkmak için geldi
Temelleri delaletin yıkılmasına işaret eden,
Hades ile İslâm'ı yıkmaya kastetti.*

⁷⁰ İbn-i Kesir, XI, s.448.

*Ubeydib gününde yetti bana savaş
Onun gibi Henasırda ikilendi savaş
Ölümün paylaşımıyla bizler doğrulttular
Süvari ordusundaki söz sahibi kılıçlar*

mahlasını kullanmışlardır. Bu dönemde Hades şehri muhaddisleri ile şöhret bulmuştur. Bunlardan tespit edilenler şunlardır:

1.Ömer b. Zürrare el-Hadesî. Muhaddis olan bu kişinin birçok hadis ravi etmesinden başka hakkında bilgi sahibi değiliz.⁷¹

2.Küfeli Ebu Muhammed İsa b. Yunus Ebi İshak es-Sebya'i (ö. 802–803): Hades kalesinde yaşamış ve orada muhafızlık yapmıştır. Birçok muhaddise kaynaklık etmiş, pek çok talebe yetiştirmiş olan bu şahıs Hicaz, Bağdad gibi yerleri dolaşmış birçok hadis derlemiş ve el-Hades'te vefat etmiştir. İsa b. Yunus'un bir yandan gazâ ile diğer yandan ilimle meşgul olması onun ilim ve mefkûre hayatını birlikte sürdürdüğünü göstermektedir. Onun ölümünden sonra oğulları Hades'te yaşamaya devam etmişlerdir.⁷²

3.Ebû Velid Ahmed b Cenâb el-Hadesî (ö. 854): Bağdad'ta doğmuş, Misis'te yaşamış ve el-Missîsî diye meşhur olmuştur. Bu muhaddis de Hades'e mensup âlimlerden biridir. Birçok muhaddise kaynaklık etmiştir. Güvenilir hadis bilginlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hadesli bilgin İsa'nın da öğrencisidir.⁷³

4.Ömer b. Bîyhâ el-Hadesî: İsa b. Yunus'un talebelerinden olan bu şahıs Hades'e mensup âlimlerdendir. Bir müddet Bağdad'ta yaşamıştır. O da IX. yüzyılda yaşayan güvenilir muhaddislerden biri olarak kabul edilmektedir.⁷⁴

5.Süveyd b. Said el-Hadesî (ö. 855): Hades'e yakın bir köy ya da mahalle olan Hadese'de yaşayan bu bilgin de İsa b. Yunus'un talebeleri arasında sayılmaktadır. Birçok meşhur muhaddise kaynaklık etmiş. Önceleri sağlıklı bir kişi olan Süveyd daha sonra gözlerini kaybetmiş ve 100 yaşlarında vefat etmiştir.⁷⁵

6. Ali b. Hasan el-Hadesî⁷⁶

7.Ebû'l- Velid Ahmed b. Cenab el-Hadesî

⁷¹ Yakut, II, s.228.

⁷² İbnü'l-Adim, I, s.236; Özcan Hıdır, "Hades (Göynük) Muhaddisleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C..I, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş), Maraşder ve Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul, 2005, s.21.

⁷³ Yakuti, II, 229; Hıdır, s.22.

⁷⁴ Yakut, II, 228; Hıdır, s.23.

⁷⁵ Hıdır, s. 23–24.

⁷⁶ Yakut, II, s.228.

Sonuç

İslam-Bizans sınırında bir uç şehri olan Hades'in, önemli geçitlere sahip olması iki tarafın da buraya hâkim olmak istemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı savaş alanı haline gelen Hades ve çevresinde İslam-Hıristiyan mücadelesi 300 yıldan fazla sürmüştür. Şehrin 637'de İslam egemenliğine girmesinden 960'larda Bizanslıların eline geçmesine kadar geçen sürede iki taraf arasında birçok kez el değiştirmiş ve tahrip edilmiştir. Şehir, Abbasiler zamanında iki ve Hamdaniler zamanında da iki defa olmak üzere dört kez yeniden inşa edilmiştir. Hades sadece siyasi olayların ve savaşların cereyan ettiği bir yer olmayıp önemli kültür ve ilmî ortamların yaşandığı bir yer de olmuştur. Buraya pek çok şair ve muhaddisin yolu düşmüştür. Ayrıca İslam memleketlerinin birçok yerinden gelen asker ve gönüllüler şehirde farklı kültür ve geleneklerin yaşanmasına neden olmuştur. Hades şehrinin harabeleri üzerine kurulan Bozlar kasabasının altında durmaktadır. Ancak şehrin tarihi kalıntıları gözle görülür şekilde geçmişteki zenginliğini kanıtlamaktadır. Hiç olmasa bunların korunması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

ABU'L-FARAC, Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, C.I-II, (Süryancadan Çev.: R.A.W.Budge, Türkçe çev. Ö.R.Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.

ATALAY, Besim, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Matbai-i Âmire, İstanbul 1339.

AVCI, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, Klasik Yay., İstanbul 2003.

EL-AYNÎ, Bedreddin Mahmud, *İkdü'l-Cuman fi Tarihi Ehli'z-Zaman (Asr Selatin el-Memalik)*, (Neşr. M. M. Emin), C.I, Heyetü'l-Mısriyye, Kahire 1987

EL-BELÂZURÎ, *Fütühu'l-Buldân*, (Çev.: Mustafa Fayda), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

CANARD, Marius, *Sayf al Daula*, Paris Paul Geuthner, Paris 1934.

DARKOT, Besim, "Maraş (Coğrafya)", *İA*, MEB Yay, Eskişehir 1997, s.310-312.

-----, "Tarsus", *İA*, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.19-24.

DEMİRCİ, Mustafa, "İslam-Bizans Mücadelesinde Bir Serhat Şehri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C. 1, K. Maraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.

EBÛ'L-FİDÂ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, C.I, (Neşr.: Mahmud Deyyub), Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut 1997.

ELÇİBEY Ebûlfez, *Tolunoğulları Devleti*, (Yay. Haz.: Fazil Gezenferoğlu, Türkiye Türkçesine Çeviren ve Redaksiyon, Selçuk Aklın), Ötüken Yay., İstanbul 1997.

HUART, CI, "Hades", *İA*, C.VI, MEB Yay.,Eskişehir 1997, s.42.

HALİFET B. HAYYÂT, *Tarihu Halifet b. Hayyât*, (Çev.: A. Bakır), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.

HIDIR, Özcan, "Hades (Göynük) Muhaddisleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu 2004*, C. 1, Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul 2005.

HİTTİ, Philip K., *History of Syria*, Macmillan-Co Ltd, New York . St. Martin's press, London 1957.

HONİGMANN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Terc.: F. Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay, İstanbul 1970.

-----, "Maraş", *İA*, C.VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.312-315.

EL-İSTAHİRÎ, Ebû İshak İbrahim b.Muhammed el-Farisî, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Matbaatu Biril, Beyrut 1927.

İBNÜ'L-ADİM, *Bugyetü't-Taleb Fi Tarih-i Haleb*, C.I, X, (Neşr.: Seyyal Zekkar) Darü'l-Fikr, Dımaşk 1988.

İBNÜ'L-ESİR, *İslam Tarihi*, (*el-Kâmil fi't-Tarih*), C. VIII, (Çev.: Ahmet Ağrakça), Bahar Yay., İstanbul 1991.

İBN HAVKAL, *Kitabu Sureti'l-Arz*, (Neşr.: R. Blachère, H:A:R. Gibb, P.Kahle, J.H. Kramers, H. Von Mzik, C.A. nalliona, A.J.Wensick), Leiden 1939.

İBN HURDADBİH, Ebû Kasım Abdullah, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Neşr.M.J.De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden 1889.

İBN-İ KESİR, *Büyük İslam Tarihi(el-Bidaye ve'n-Nihaye)*, (Çev.: M. Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1995.

İBN RUSTEH, Ebû Ali Ahmed b Ömer, *Kitabu'l-Alakatü'n- Nefise*, (neşr. F. Wüntenfeld), Lugdunı Batavorum, Apud E.J.Brill 1892.

İBNÜ'L-VERDÎ, *Tarihu İbni'l-Verdî*, C. I ,Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1996.

KARAARSLAN, Nasuhî Ünal, *Hamdâniler*, *DİA*, C.XV, İstanbul 1997, s. 446-447.

KAZVİNÎ, Zekeriya, *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcudât*, (Neşr.: Faruk Said), Darü'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut 1988.

KOPRAMAN Kâzım Yaşar, *Abbâsiler Zamanında Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri*, *Makaleler*, (Yay.: Hazr. S. Yalçın, A. Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.331-346.

KUDÂME b. Cafer el-Bağdadî, İbnü'l-Ferec, *Kitabu'l-Harac*, ((Neşr.M.J.De Goeje), Matbaatü'l-Beril, Leyden 1889.

EL-MUKADDESÎ, *Ahsenü't-Tekâsım*, (Neşr.: Muhammed Mahzum), İhyaü't-Terasi'l-Arabiye, Beyrut1987.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev.: F. Işıltan), TTK Yay., Ankara 1999.

ÖZDEMİR, Abdurrahman, “el-Mütenebbi'nin Şiirinde Maraş”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 14, Sakarya 2006, s.159–185.

ÖZKARCI Mehmet, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş*, C. II, TTK Yay., Ankara 2007.

ÖZTÜRK, Sait, *Maraş Coğrafyası içinde Bilinmeyen Önemli Bir Yerleşim Merkezi Hades* (Göynük), Edik Dergisi Sayı 43, Kahramanmaraş 1994, s.95-101.

SOLAK, İbrahim, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yay., Ankara 2004.

SÜMER, Faruk, *El-Hades (Göynük) Şehri, Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbul Eylül 1993, s. 4-8.

EL-YAKUBÎ, Ahmed b. Ebî Yakûb b. Cafer b. Vehb b.Vâzih el- Kâtib, *Kitâbu'l-Buldân*, (Neşr.: F. Wüstenfeld), Lugduni Batavorum, Apud E.J.Brill, 1892.

YAKUT-EL-HAMEVÎ, *Mucemü'l-Buldân*, C. V., Dar Sader, Beyrut trhz.

YILDIZ, Hakkı Dursun, *Avâsım, DİA*, C.IV, İstanbul 1991, s. 111-112.

YİNANÇ, M. H, *Elbistan, İA*, C.VI, MEB Yay, Eskişehir 1997, s.243-230.

-----, *Maraş Emirleri, Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1340, V, (82), s. 283-299.

-----, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.

YİNANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1988.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Selenge Yay., İstanbul 2004.

Hades'e Gelen Su Yolu

Hades'e Gelen Su Yolundan Başka Bir Görünüm

Hades'ten Bir Görüntü

Hades'e Açılan Kapılardan Akçaderbend Geçidi